

Ingvar Mork

Trykkefrihet eller sensur?

Den utøvende makts sensur av
opposisjonsblader i Norge tidlig på 1820-tallet

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8 – 13
Veileder: Anne Engelst Nørgaard

Mai 2022

Ingvar Mork

Trykkefrihet eller sensur?

Den utøvende makts sensur av
opposisjonsblader i Norge tidlig på 1820-tallet

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8 – 13
Veileder: Anne Engelst Nørgaard
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Målet med denne oppgaven er å få en forståelse for hvordan den utøvende makt forsøkte å sensurere opposisjonsblader på begynnelsen av 1820-tallet, og om den klarte dette. Oppgaven begynner med å ta for seg den historiske bakgrunnen for sensur i Danmark-Norge og lovgivninger som satte grenser for trykkefriheten. Deretter blir året 1814 gjort rede for og konsekvenser grunnloven fikk for trykkefriheten. Så blir viktige aktører som kong Karl Johan og *Det Norske Nationalblad* introdusert. Etter dette generelle bakteppet vil de første forsøkene på å sensurere opposisjonsblader gjort rede for, igjennom domstolene. I disse forsøkene mislykkes den utøvende makt. Lovverket var utydelig, og for å gjøre det lettere å få dømt aviser, forsøkte den utøvende makt å forandre lovene.

Oppgaven kommer fram at kong Karl Johan to ganger forsøkte å forandre trykkefrihetens lover i 1821, et år med et høyt konfliktnivå, men begge forsøkene ble stanset av Stortinget. For å unngå Stortinget forsøkte han å bruke regjeringen til å instruere domstolene om å etterleve en streng lov fra danske-tiden.

Videre i oppgaven ble det funnet ut at fire av ti trykkefrihetssaker endte med seier til den utøvende makt i de første årene på 1820-tallet, men på en annen side lyttet ikke dommerne til regjeringens instruksjon og straffene var milde.

Mot slutten av oppgaven ble det funnet ut at å trekke tilbake portomoderasjonen til en avis var en effektiv måte å sensurere opposisjonsblader på, da dette førte til store økonomiske tap for eierne. To andre måter den utøvende makt forsøkte å sensurere opposisjonsblader på var bestikkelse til eierne, og økonomisk støtte til embetsmenn som gikk til retten mot disse.

Denne oppgaven konkluderer med at den utøvende makt i stor grad klarte å sensurere opposisjonsblader på begynnelsen av 1820-tallet. De mest effektive virkemidlene var domstolene og portomoderasjon.

Abstract

The goal with this assignment is to get an understanding of how the executive attempted to censor oppositional newspapers in the beginning of the 1820s, and whether it succeeded. I start the assignment by addressing the historical background for censorship in the kingdom of Denmark-Norway, and legislation restricted the freedom of the press. Thereafter I account for the year 1814 and for the consequences of the constitution for the freedom of the press. Then important actors such as king Karl Johan and the newspaper *Det Norske Nationalblad* are introduced. After this backdrop I continue accounting for the king's first attempts to censor the oppositional newspapers through the court. The executive powers failed in these attempts. The legislation was unclear, and to more easily get newspapers convicted, the executive tried to change the laws.

The assignment shows that king Karl Johan twice tried to change the laws of the freedom of press in 1821, a year with high levels of conflict, but both attempts were stopped by the Parliament. To avoid the Parliament, he tried using the government to instruct the court to implement a strict law from the time when Norway was under the Danish king.

Further in the assignment it was revealed that in the beginning of 1820 four out of ten cases in the court regarding violation of press freedom ended in victory for the executive. On the other hand, the judges did not listen to the government's instruction, and the penalties were mild.

Towards the end of the assignment, it was discovered that withdrawing postage reduction rights was an efficient way of censoring oppositional newspapers, as this led to large financial losses for the owners. Two other ways the executive tried to censor oppositional newspapers were bribes to the owners, and financial support to officials who went to court against them.

The conclusion of the assignment is that the executive power for the most part managed to censor oppositional newspapers in the beginning of the 1820s. The most efficient means were the use of the court and the withdrawal of postage reduction rights.

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	4
Anvendt litteratur og metode.....	5
Teori og definisjon av begreper.....	7
Historisk kontekst.....	8
- Sensur i Danmark-Norge.....	8
- En ny grunnlov, nye rettigheter?.....	10
- Karl Johan	11
- Nationalbladet tester trykkefrihetens nye grenser.....	11
Den utøvende makts virkemidler i kampen mot opposisjonsbladene	12
- Forandre lovene.....	12
- Domstolene.....	17
- Portomoderasjon.....	24
- Mindre brukte virkemidler	26
Konklusjon	28
Bibliografi	30

Innledning

«Trykkefrihed bør finde Sted»¹. Slik startet § 100 i Grunnloven 17. mai 1814, og med det ble prinsippet om ytringsfrihet slått fast i Norge. I vår tid har ytringsfrihet vært avgjørende for at et demokrati skal være sunt og velfungerende. Ytringsfrihet er viktig for at borgere skal få påvirke samfunnsutviklingen. For regjeringen er det derfor en essensiell oppgave å fremme uavhengige medier, sikre deres tilgang til informasjon og beskytte ytringsfriheten til utsatte grupper.²

Samtidig som regjeringen i Norge forsøker å fremme ytringsfrihet rundt om i verden, blir russiske medier sensurert under den pågående krigen mellom Russland og Ukraina. I en anonym lederartikkel i VG skrevet i slutten av mars, blir det påstått at «Et regime som ikke tåler kritikk er drevet av frykt». Russiske myndigheter har de siste årene strammet inn rommet for ytring og pressefrihet. Nå nylig ble det innført en ny medielov som gjør det forbudt å publisere «falske nyheter». Dette er ifølge lederen et begrep for nyheter som avviker fra den offisielle propagandaen de russiske myndighetene promoterer.³

Men det er ikke bare i Russland det blir foreslått å innskrenke ytringsfriheten. Formannskapet i EU bestemte seg i mars for å blokkere to russiske nettaviser, Sputnik og RT (Russia Today) som utvilsomt har publisert russisk propaganda. Disse avisene kan nordmenn fortsatt lese på nettet. Flere har ytret ønske om å fjerne denne muligheten, altså å sensurere disse avisene, men statsminister Jonas Gahr Støre uttalte at det skal «svært gode grunner til for å innskrenke ytringsfriheten». Advokat Jon Wessel-Aas på sin side mener det ville være brudd på Grunnloven om regjeringen blokkerer disse to avisene.⁴ Det er interessant å se hvordan lederen av regjeringen unngår å sensurere disse to avisene på tross av deres innhold av russisk propaganda, et innhold han uten tvil misliker, for den norske regjeringen har ikke alltid vært tilbakeholden med å sensurere pressen.

Selv med trykkefrihet slått fast i Grunnloven, var det ikke lov til å ytre eller trykke alt mulig. Det første tiåret etter 1814 forsøkte den utøvende makt seg på å sensurere stemmer de ikke likte å høre. Dette finnes det flere eksempler på. Spesielt fikk *Det Norske Nationalblad*⁵ og *Drammens Tidende* erfare flere forsøk på å sensurere deres innhold fra både konge og

¹ Grunnloven av 17.05.1814: § 100

² Utenriksdepartementet 2021

³ VG 2022

⁴ Dagbladet 2022

⁵ Jeg kommer til å omtale «Det Norske Nationalblad» som «Nationalbladet» videre i teksten.

regjering. Dette har jeg lyst til å utforske mer. Oppgavens problemstilling er derfor: *På hvilken måte forsøkte den utøvende makten i Norge å sensurere opposisjonsbladene på begynnelsen av 1820-tallet, og i hvilken grad lyktes den med det?* Oppgaven kommer til å ha størst søkelys på *Nationalbladet*. Dette var det bladet⁶ som den utøvende makt var mest ute etter å stoppe. Men først skal oppgavens metode og kilder bli presentert, før vi går over til analysedelen.

Anvendt litteratur og metode

I startfasen av arbeidet med oppgaven, var målet å få en representativ oversikt over forskningsfeltet. Det vil si å få en oversikt over hva som er skrevet tidligere om blant annet trykkefrihet og sensur.⁷ Her var universitetet i Oslo en stor hjelp. De hadde en forskergruppe som hadde et prosjekt som startet i 2016 med navn: «Offentlighet og ytringsfrihet i Norden, 1815-1900».⁸ Ved å se på publikasjonene på nettsiden deres, fant jeg en mengde med litteratur som jeg etterpå kunne bruke for å lokalisere flere interessante kilder og mer litteratur. På den måten har jeg funnet kilder som doktoravhandlinger og flere fagartikler, men også dagbøker og aviser fra det tidlige 1800-tallet.

Ved hjelp av nasjonalbibliotekets nettsider fant jeg fram flere aviser fra tiden rundt 1820, og ved hjelp av søkeord klarte jeg å lokalisere flere interessante avisartikler om blant annet trykkefrihet. På stortinget.no fant jeg flere historiske dokumenter om trykkefrihet i stortingsforhandlingene, som er en samling av alle offisielle publikasjoner fra regjeringen og Stortinget. Ved å søke på *trykkefrihet* i hovedregistrene fant jeg informasjon om årstall, måned og sidetall, og slik kunne jeg finne fram i stortingsforhandlingene. Jeg har også brukt søkemotorer som Google, Oria og Idunn.

Andre viktige kilder har vært lover. Blant annet en dansk-norsk lov kalt for trykkefrihetsforordningen av 27. september 1799. Den versjonen jeg brukte var på gotisk, men det var ikke noe problem å lese. Den andre viktige loven var Grunnloven. Det man må passe på her er at Grunnloven fra 17. mai 1814 ikke var den samme som ble brukt etter Norge ble i union med Sverige. Den 4. november 1814 ble en redigert utgave ferdig. Det viktige for oppgaven er at § 100 som omtalte Trykkefrihet forble den samme.⁹ I oppgaven kommer derfor begge versjoner til å bli brukt, men Novembergrunnloven får den største rollen.

⁶ Ordene «blad» og «avis» kommer til å bli brukt. I denne oppgaven vil de ha samme betydning.

⁷ Melve & Ryymin 2018: 21-22

⁸ UiO 2021

⁹ Se den nye redigerte grunnloven i: Stortingsforhandlinger 1814, 2. del, S. 31.03: 665-701

I begynnelsen begynte jeg å lese boken «*Frie ord i Norden? Offentlighet, ytringsfrihet og medborgerskap 1814-1914*» som var en av publikasjonene ved UiO. Her fikk jeg en oversikt over ytringsfrihet, trykkefrihet og sensur på 1800-tallet. Boken er en samling av flere fagartikler skrevet av ulike historikere og andre forskere fra flere fagfelt. Derfor fikk jeg her en oversikt over flere historikere som jeg så brukte for å finne flere bøker eller fagartikler de kan ha skrevet. Blant annet ble jeg kjent med Lars Björne som skrev boken «*Frihetens Gränser. Yttrandefriheten i Norden 1815-1914*» hvor han skriver om ytringsfriheten i Norden fra 1815-1914. Hans kapittel om Norge var mest relevant for min oppgave, og jeg fikk god informasjon om trykkefriehtsforordningen og § 100 i Grunnloven, som jeg skal gå nærmere innpå senere.¹⁰ Lars Björne blir kritisert av Åsmund Forfang for en del av konklusjonene sine. Bakgrunnen for denne kritikken er Björnes bruk av sekundærlitteratur som grunnlag for sin tolkning, og lite bruk av primærkildene i trykkedomssaker.¹¹

En annen historiker jeg fant ved hjelp av «*Frie ord i Norden*» var Kristian Nymark. Han skrev en doktoravhandling med tittel «*Kampen om trykkefriheten. Karl Johan og den norske presse 1814-1844*» som ble ferdig i 2020. Her fant jeg mye spennende informasjon om Karl Johan og hans forhold til pressen. Blant annet fant jeg her flere virkemidler som Karl Johan tok i bruk for å sensurere pressen. Spesielt var et kapittel om *portomoderasjon* til stor nytte. Ved å bruke hans noter og litteraturliste klarte jeg å lokalisere flere primærkilder, blant annet enda flere avisartikler.¹²

For å få en generell oversikt over konteksten fram til 1814, brukte jeg boka «*Norsk historie – 1537-1814*» av Ole Georg Moseng m.fl. Her fikk jeg en oversikt over den politiske situasjonen og litt om trykkefriheten slik den var i Danmark-Norge.¹³ Videre tok jeg i bruk Ståle Dyrviks «*Året 1814*» for en introduksjon i dette innholdsrike året.¹⁴

Den nylig utgitte boken «*Trykkefrideommens første tiår - §100 i Grunnlova 1814-1842*» av Åsmund Forfang har vært til stor hjelp i å lokalisere trykkefrideomssaker etter 1814 som har vært relevante. Hans analyse av trykkefrideomssaker er grundig og har gitt et innblikk og en god oversikt over den utøvende makts bruk av rettsvesenet. Dette har vært viktig i arbeidet

¹⁰ Björne 2018

¹¹ Forfang 2021: 13-14

¹² Nymark 2020

¹³ Moseng, Opsahl, Pettersen & Sandmo 2015

¹⁴ Dyrvik 2017

med oppgaven.¹⁵ Nils Rune Langelands bok «*Siste ord: Høgsterett i norsk historie 1814-1965: B.1: 1814-1905*» har gitt et innblikk i høyesterettens syn på trykkefrihetens grenser.¹⁶

En av de viktige kildematerialene som har blitt brukt i denne oppgaven er datidens aviser. Spesielt har *Det Norske Nationalblad* vært mye brukt. Grunnen til dette er at utgiverne og redaktørene av denne avisen omtalte bladet som et *opposisjonsblad* og som vi skal se kom dette bladet raskt i strid med den utøvende makt. For å finne disse avisene brukte jeg nasjonalbibliotekets nettsider.¹⁷ Jeg fant også andre blader som *Drammens Tidende* og *Det Norske Rigstidende* her. Her fant jeg også en dagbok med tittel «*Breve og optegnelser af Peter Motzfeldt*» som er primærkilde. Motzfeldt var et medlem av regjeringen under det 3. Stortinget i 1821 og skrev nesten daglig under samlingen. Dette har gitt et interessant innblikk i regjeringen og hans tanker om dens arbeid. Det at han skriver i sin egen dagbok, gjør han friere til å skrive hva han tenker uten å frykte reaksjoner fra andre. Blant er hans omtalelser av kongen interessante. Han var også en ivrig leser av *Nationalbladet* og kommenterte av og til innholdet. I regjeringens kamp mot pressen var han en liberal stemme. Han var i flere tilfeller uenige i regjeringens sanksjoner mot aviser, noe som er interessant og viser at det var dissidens innad i den utøvende makt i dens forsøk på å sensurere aviser.¹⁸

I denne oppgaven har metoden som har blitt brukt vært kvalitativ analyse. Jeg har tatt et utvalg av kilder som har blitt analysert. Siden flere av kildene som har blitt brukt er stortingsmeldinger, aviser og en dagbok, bærer oppgaven preg av å være en dokumentanalyse. Samtidig blir en del av oppgaven også basert på litteratur, og dette gjør også oppgaven til en litteraturstudie.¹⁹ En svakhet med at denne oppgaven har en kvalitativ tilnærming gjør at jeg har laget noe statistikk eller tabeller som kunne gjort oppgaven sterkere. Derfor har bruk av litteratur som er laget med en kvantitativ metode vært en styrke for oppgaven. Spesielt Åsmund Forfang sin grundige kvantitative undersøkelse av trykkefrihetssaker. I neste avsnitt skal flere viktige begreper bli gjort rede for som kommer til å bli brukt i analysen.

Teori og definisjon av begreper

Sensur er et begrep som man kan ha forskjellige meninger om. Det er også flere definisjoner av begrepet. Den tradisjonelle formen blir kalt for *den liberale sensuren* og det er denne som kommer til å bli brukt i denne oppgaven. Sensur er i denne forståelsen noe som kommer

¹⁵ Forfang 2021

¹⁶ Langeland 2005

¹⁷ Nationalbladet 1815-1821

¹⁸ Motzfeldt 1888

¹⁹ Johannessen, Tufte & Christoffersen 2016: 99-106

utenifra og virker tvingende og undertrykkende. De sensurerende maktene representerer autoriteter, og som en del av denne oppgaven er dette den utøvende makt. De står utenfor samtalen og forsøker å regulere den. Bare i noen få tilfeller kan sensur bli rettferdiggjort av staten og da for å hindre skade. Skaden som kan oppstå som en følge av en ytring må i så fall være større enn retten til å ytre seg om det. Problemet er å finne denne grensen, og de fleste liberale vil etterlate dette til domstolene. De andre forståelsene for sensur er *den marxistiske*, som er en kritikk av den liberale forståelsen av sensur, og *den nye sensurteorien*.²⁰

Et annet begrep jeg kommer til å bruke i denne oppgaven er *trykkefrihet*. Dette er et begrep som ikke blir mye brukt i dagens samfunn, men som var det første ordet i § 100 av Grunnloven. I 1814 ble ordet forstått direkte, altså at det skulle være frihet i å trykke hva man ville, så lenge dette ikke stred mot loven. Dette inkluderte ikke nye oppfinnelser som var ikke-trykte, som radio og tv. Derfor ble i 2004 ble Grunnlovens paragraf § 100 forandret, hvor ordet *trykkefrihet* ble byttet med ordet *ytringsfrihet*.²¹ Tett koblet sammen med ytringsfrihet, er *offentlighet*. Dette ordet kommer også til å bli brukt i løpet av oppgaven. Dette var et ord som ble til rundt år 1800 og som beskriver en sfære hvor offentlige meninger fantes inkludert opinionen.²²

Det siste begrepet jeg skal definere er *den utøvende makt*. I dagens norske samfunn er dette i praksis regjeringen alene. Da Norge var under Danmark var landets styreform et enevelde, hvor all makt i prinsippet lå hos kongen, og regjeringen styrte på hans nåde.²³ Med Grunnloven i 1814 ble Norge et konstitusjonelt monarki hvor makten ble fordelt etter maktfordelingsprinsippet til filosofen Montesquieu. Disse var den utøvende makt, den lovgivende makt og den dømmende makt. I oppgaven kommer den utøvende makten til å bety kongen og regjeringen, da kongen etter 1814 fortsatt var den som valgte regjeringen og hadde derfor fortsatt stor innflytelse på styringen av landet.²⁴

Historisk kontekst

Sensur i Danmark-Norge

Under eneveldet var det problematisk å ytre seg kritisk til helstaten eller helstatspolitikken da dette brøt med loven. Det eksisterte samtidig en form for selvsensur, spesielt blant

²⁰ Bunn 2015: 25-33

²¹ UiB 2017

²² Hemstad & Michalsen 2019: 16

²³ Moseng, Opsahl, Pettersen & Sandmo 2015: 225

²⁴ Dyrvik 2017: 83-86

embetsmenn som ønsket en karriere i staten.²⁵ Under Kong Kristian 7. (f. 1749, d. 1808) skjedde det en del forandringer i trykkefriheten. Årsaken var at han var sinnssyk og kunne ikke styre landet. Dette gjorde at personer nær kongen fikk stor innflytelse over styringen av landet. I 1770 tok Kristians livlege Johann Friedrich Struensee kontroll og innførte en rekke reformer, blant annet en uinnskrenket trykkefrihet. På kort tid ble det etablert flere anonyme skriftstykker med kritikk over Norges posisjon i helstaten. Flere med ett hint av separatisme.²⁶ Trykkefriheten ble derfor kortvarig denne gangen og etter Struensees fall i 1772 ble mange av hans reformer fjernet.²⁷ På 1790-tallet ble det en økende kritikk av myndighetene, utvilsomt inspirert av den franske revolusjonen. I kombinasjon med en spredning av republikanske ideer i hovedstaden, ble kongen presset av den russiske Tsar Paul I til å innskrenke trykkefriheten enda mer.²⁸

Den 27. september 1799 ble en forordning om trykkefriheten satt i kraft. Den satte klare grenser for trykkefriheten og ble i samtiden sett på som en innskrenking av trykkefriheten og ble ifølge Forfang «avskydd» av publikum. For eksempel brukte Anders Sandøe Ørsted ordet «forhadet» om trykkefrihetsforordningen.²⁹ I forordningen blir det slått fast at trykkefriheten var en frihet som var ønskelig fra kongen, da den var med på å «udbrede Oplysning og almeennyttige kundskaber iblandt alle Borger-Klasser»³⁰ og at kongen derfor hadde opphevet sensuren. Men en ubegrenset frihet hadde ifølge kongen ført til misbruk og «frækhed» og med en fare for at «vrang meninger» ville villeden den uerfarne ungdom.³¹ Derfor var en innskrenking nødvendig. Det ble innført en rekke strenge straffer for brudd på trykkefriheten. Blant annet ville oppfordring til forandring av styreformen i Danmark-Norge medføre dødsstraff, mens kritikk og spredning av hat om styreformen ville bli straffet med livstid i fengsel. Fornærmelser av kongen eller monarkiet ville resultere i landsforvisning i opptil 10 år. I § 16 ble anonymitet forbudt.³²

Trykkefrihetsforordningen fikk med en gang konsekvenser for offentligheten. De fleste tekster som skulle trykkes måtte sendes til politiet for forhåndssensur, og ikke nok med det, om det ble funnet noe straffverdig skrevet der, ville man i teorien kunne bli dømt for det selv

²⁵ Moseng, Opsahl, Pettersen & Sandmo 2015: 248

²⁶ Ibid: 248-249

²⁷ Ibid: 250-251

²⁸ Tuseth 2019: 194-195

²⁹ Forfang 2021: 52-53

³⁰ Trykkefrihetsforordningen av 27.09.1799

³¹ Ibid

³² Ibid

om skriftet ikke hadde blitt trykket og delt ut til offentligheten. Konsekvensene av dette var en omfattende selvsensurering av egne tekster blant skribenter for å unngå rettslig forfølgelse.³³ Peter Andreas Heiberg som selv hadde blitt dømt flere ganger for brudd på trykkefriheten, måtte avslutte sitt *Qvartblad*, siden flere av artiklene han hadde latt trykke hadde blitt forbudt på grunn av trykkefrihetsforordningen.³⁴ Det er altså ingen tvil om at forordningen ble oppfattet som en innskrenking av trykkefriheten blant de som levde i datiden.

En ny grunnlov, nye rettigheter?

1814 var et turbulent år i Norge. Den 14. januar ble Kieltraktaten underskrevet, og Norge ble overgitt til den svenske kongen.³⁵ Dette startet i gang en prosess som skulle ende med den norske Grunnloven og valget av Kristian Fredrik 17. mai. Grunnloven hadde 110 paragrafer og var bygd på elleve grunnsetninger, hvor trykkefrihet var en av dem. Dette viser hvor viktig og sentralt trykkefriheten var for eidsvollsmennene.³⁶ I § 100 i Grunnloven finner vi trykkefrihetsparagrafen:

Trykkefrihed bør finde Sted. Ingen kan straffes for noget Skrift af hvad Indhold det end maatte være, som han har ladet trykke eller udgive, medmindre han forsetligen og aabenbar enten selv har viist, eller tilskyndet andre til Ulydighed mod Lovene, Ringeagt mod Religionen, Sædelighed eller de constitutionelle Magter, Modstand mod disses Befalinger, eller fremført falske og ærekrænkende Beskyldninger mod nogen. Frimodige Ytringer om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand ere Enhver tilladte.³⁷

Som vi ser var det ingen direkte forbud mot forhåndssensur i paragrafen, men det var innforstått at trykkefrihet ikke kunne finne sted om forhåndssensur fortsatt var lovlig. Selv med trykkefriheten grunnlovsfestet var ikke alt lovlig å trykke, men samtidig åpnet den muligheten for å kritisere myndighetene og dette gjør paragrafen liberal etter datidens standard.³⁸ Spørsmålet var hvor de nye grensene var. En som ønsket en strengere tolkning av paragrafen var Karl Johan.

³³ Nymark 2020: 127-132

³⁴ Forfang 2021: 48-49

³⁵ Dyrvik 2017: 41

³⁶ Ibid: 81-84

³⁷ Grunnloven av 04.11.1814: § 100

³⁸ NOU 1999: 27: 39-41

Karl Johan

Karl Johan ble født under navnet Jean-Baptiste Bernadotte i Frankrike i 1763. I løpet av den franske revolusjonen jobbet han seg oppover i den franske hæren, og ble under keiser Napoleon forfremmet til marskalk, en av de høyeste militære gradene. I 1810 ble han valgt til kronprins av Sverige med Napoleons velsignelse og tok navnet Karl Johan.³⁹ Han ble adoptert av den svenske kong Karl XIII. Familien Bernadotte var vanlige borgere, noe som ikke gav Karl Johan mye legitimitet i en tid hvor dynastisk suksisjon var normen. Dette gjorde hans posisjon usikker, spesielt etter Napoleons fall i 1815. En kritisk presse kunne derfor potensielt være svært farlig for han. Det ble derfor viktig for Karl Johan å ha kontroll over den.⁴⁰ Han var også lettfornærmelig, ubesluttet og ubestemt.⁴¹ Peter Motzfeldt uttrykte i sin dagbok sin oppgitthet over dette i sommeren 1821. Karl Johan var «altfor svag og ubestemt». Han kunne bli overbevist om en beslutning, før han ble rokket «i hans eget Kammer» for så å forandre mening før den ble underskrevet.⁴² Denne uforutsigbarheten kunne være en styrke, for han kunne være pragmatisk og finne løsninger på problemer.⁴³ Som vi skal se gjaldt dette også opposisjonsbladene.

Nationalbladet tester trykkefrihetens nye grenser

Det Norske Nationalblad ble utgitt av boktrykker Hans Abel Hielm og broren Jonas Anton Hielm som var regjeringsadvokat.⁴⁴ Allerede i første utgave ble avisens rolle slått fast. *Nationalbladet* skulle være et «oppositionsblade» på lik linje med blader i «det herlige England» som sto i opposisjon til den «executive Magt», men da bare for å vise «folkets ønsker» slik at regjeringen fikk forskjellige synspunkter på en avgjørelse.⁴⁵ Allerede det første året ble det ført tiltale to ganger av regjeringen på grunn av noen artikler som ble trykt i *Nationalbladet*. Christen Grønnerup og Hans Abel Hielm ble tiltalt for brudd på § 100 i Grunnloven og § 5 som omgikk kongens hellighet og ulastelighet. Christen Grønnerup ble blant annet anklaget for å ha fornærmet regjeringen. I 1817 ble han frikjent av bytingsretten i Tønsberg. Dommen ble anket til Aggershuus Stiftoverrett samme år av regjeringen hvor Grønnerup også ble frikjent. Regjeringen anket så dommen igjen og året etter ble Grønnerup frikjent for tredje gang, denne gangen av høyesterett. Hans Abel Hielm ble også frikjent i

³⁹ Dyrvik 2017: 22-23

⁴⁰ Nymark 2020: 101-102

⁴¹ Ibid: 101

⁴² Motzfeldt 1888: 376

⁴³ Nymark 2020: 101

⁴⁴ Ibid: 79

⁴⁵ Det Norske Nationalblad, 17.07.1815: 1

både Bytingsretten og Stiftoveretten. Regjeringen besluttet denne gang å ikke anke beslutningen til høyesterett.⁴⁶ Den utøvende makts forsøk på å sensurere opposisjonsbladene og kontrollere offentligheten feilet altså de første årene etter 1814.

Av de fire trykkefrihetssakene som den utøvende makt tok ut tiltale mot i 1814 og 1815, endte alle med en frikjennelse. I et tilfelle ble tiltalte Ole Wernsen Klungseth dømt for brudd på trykkefriheten i den laveste rettsinstansen, for så å bli frikjent i Stiftoveretten og i Høyesterett. Den utøvende makt fikk derfor en dårlig erfaring med domstolene i trykkefrihetssaker, og da spesielt høyesteretten. Dette kan være med å forklare hvorfor det ikke ble tatt ut tiltale av den utøvende makt på noen, for brudd på trykkefriheten mellom slutten av 1815 og våren 1821.⁴⁷ Ordene «forsetlingen» og «aabenbar» i paragraf 100 gjorde terskelen høyere for å få dømt personer for brudd på trykkefriheten.⁴⁸ Som vi skal se var det flere tilfeller hvor kongen ønsket å ta ut tiltale mot aviser, men han ble overbevist i å ikke gjøre dette av personer i regjeringen. For å få mer kontroll over offentligheten og kneble opposisjonspressen forsøkte den utøvende makt, med Karl Johan i fronten, de neste årene på å gjøre trykkefrihetslovene tydeligere og strengere.

Den utøvende makts virkemidler i kampen mot opposisjonsbladene

Forandre lovene

Med paragraf 100 i Grunnloven ble trykkefriheten slått fast, men det var samtidig begrensninger i hva som kunne sies og trykkes. En annen problemstilling dukket opp med § 94 hvor det ble slått fast at lovene som allerede eksisterte, fortsatt skulle gjelde inntil en ny kriminal og sivil-lovbok ble utgitt, så lenge de ikke stred mot Grunnloven eller eventuelle provisoriske anordninger. Dette betød at trykkefrihetsforordningen fra 1799 i teorien fortsatt var gjeldende, så lenge den ikke stred mot Grunnloven. Spørsmålet ble så om den gjorde det eller ikke. Kriminal- og sivil-lovboken skulle ifølge Grunnloven bli utgitt i løpet av det første eller andre storting, altså i 1815 eller 1818.⁴⁹ Om dette hadde skjedd innen den tiden, hadde det nok ikke vært så problematisk. Problemet var at Kriminalloven ikke ble utgitt før i 1842, 28 år etter Grunnloven.⁵⁰ Det ble derfor opp til høyesterett å avgjøre om hvilke av lovene fra

⁴⁶ Forfang 2021: 542-543

⁴⁷ Forfang 2021: 541-551

⁴⁸ Nymark 2020: 193

⁴⁹ Grunnloven av 04.11.1814: § 94

⁵⁰ Björne 2018: 79

dansketiden som fortsatt var gjeldende etter Grunnloven, men dette ville bare skje i de sakene som ble anket dit.⁵¹ I mellomtiden ble denne problemstillingen raskt diskutert av embetsmenn i Norge.

Grunnlovens far Christian Magnus Falsen, skrev i slutten av 1815 en artikkel i *Nationalbladet*, hvor han tok opp denne problemstillingen. Han mente at flere av paragrafene i trykkefrihetsforordningen ikke kunne gjelde lengre, blant annet §§ 26 og 27, som ingen boktrykkere fulgte.⁵² Ifølge disse paragrafene måtte boktrykkere av blant annet aviser, sende et eksemplar til politimesteren før den ble sendt eller solgt til andre.⁵³

I en kommentar i neste utgave av *Nationalbladet* tok høyesterettsadvokat Jonas Anton Hielm et steg videre, hvor han påstod at alle paragrafene etter og inkludert § 15 av trykkefrihetsforordningen måtte være opphevet.⁵⁴ Disse paragrafene blir kalt for den formelle delen av forordningen og omfatter ytre forhold som anonymitet. De første 14 paragrafene derimot er forbud og setter grensene for trykkefriheten og blir kalt for den materielle delen av forordningen.⁵⁵ Ifølge Hielm var den formelle delen uten videre opphevet. Hielm påpekte videre at Grunnloven ikke hadde noen straffer for lovbrudd. Derfor måtte de tidligere straffene gjelde etter § 97 i Grunnloven. Problemet med dette var at noen av straffene i trykkefrihetsforordningen var så strenge, inkludert landsforvisning og dødsstraff, at dette ville gjøre det for farlig å benytte trykkefriheten. Dermed ville det ifølge Hielm være som om trykkefriheten ikke fantes.⁵⁶ Stemmene mot at trykkefrihetsforordningen av 1799 skulle anses som gjeldende var sterke, men ikke alle var enige i dette, blant annet kronprinsen. Karl Johan ble etter 1814 mer og mer irritert over opposisjonsbladene. Han hadde som mål at Norge og Sverige skulle gjennomgå en amalgamasjon, altså et rikene skulle sammensmeltes.⁵⁷ Avisartikler publisert i Norge med klar antisvensk karakter kunne gjøre dette vanskeligere, og dette måtte Karl Johan sette en stopper på, men som vi har sett var det vanskelig å gjøre dette igjennom domstolene.

I 1818 ble det trykt flere artikler med en klar antisvensk holdning. En av de var en fabel trykt i *Nationalbladet* den 31. januar. Den starter med at en bikube (Norge), som er plassert i nærheten av en revehule (Sverige). Biene levde lykkelige i «deres lille Dovre», mens reven

⁵¹ Nymark 2020: 128

⁵² Det Norske Nationalblad, 12.12.1815: 193-202

⁵³ Trykkefrihetsforordningen av 27.09.1799: §§ 26,27

⁵⁴ Det Norske Nationalblad, 20.12.1815: 214-223

⁵⁵ Forfang 2021: 19

⁵⁶ Det Norske Nationalblad, 20.12.1815: 214-223

⁵⁷ Nymark 2020: 108

ønsket å erobre bikuben. Reven prøvde flere ganger å erobre bikuben, men klarte det ikke. Reven fikk etter hvert hjelp av flere dyr, blant annet en bjørn (Russland). Det endte med at biene måtte overgi seg og at reven ble konge og levde i luksus. Mot slutten av fabelen dør revekongen og det ble strid om tronfølgen. Det mest provoserende for Karl Johan var nok det som så skjedde: en «fraværende ræveunge» kom og gjorde krav på tronen med hjelp av en isbjørn.⁵⁸ Reveungen kan tenkes å være en henvisning til den tidligere avsatte og landsforviste kong Gustav IV Adolf som fortsatt levde. Fabelen vekte stor oppsikt. I en artikkel i avisen *Den Norske Rigstidende* blir fabelen omtalt som «forrædersk» og skribenten påstår at han kjenner mange som ytret «Foragt for disse Skumleres og Ulykkesspaamænds Daad».⁵⁹ Det var like før regjeringen reiste tiltale med kongens støtte, men stattholder Carl Mörner overbeviste Karl Johan om å ikke gjøre dette. Mörner påpekte at dette ville gi *Nationalbladet* mer oppmerksomhet, noe som nok ville ha skjedd, og som vi har sett var det ikke sikkert at en tiltale ville føre til dom.⁶⁰ I stedet for å ta ut tiltale, forsøkte Karl Johan heller å forandre lovene.

Senere på året, under det andre Storting la Karl Johan fram et tillegg med flere punkter til riksakten, en konstitusjonell unionsavtale mellom Norge og Sverige fra 6. august 1815, som ville gjøre det forbudt å blant annet trykke noe som direkte eller indirekte fornærmet den svenske nasjonen. Dette ble sett på som ett konstitusjonelt lovforslag og kunne derfor etter Grunnlovens § 112 ikke bli stemt over før på neste Storting.⁶¹ Mange i Norge var enige i at fabelen som ble trykket i *Nationalbladet* var over grensen. Dette ble også påpekt i artikler skrevet i samme avis, og i *Den Norske Tilskuer*.⁶² Karl Johans forslag om tillegget til riksakten ble behandlet av konstitusjonskomiteen i 1821. De skrev så en innstilling, altså et forslag til Stortinget om hvilket vedtak de anbefalte om denne saken. I innstillingen ble de kritiske artiklene skrevet i 1818 omtalt som «høist uværdige og fornærmelige». Likevel kunne de ikke anbefale tillegget til riksakten, med den begrunnelse at den ville være vanskelig å forandre eller oppheve om dette skulle skje. I tillegg mente de at arbeidet med kriminalloven, hvor nærmere bestemmelser om misbruk av trykkefriheten ville bli tatt opp, var «endog snart

⁵⁸ Det Norske Nationalblad, 31.01.1818: 62-64

⁵⁹ Den Norske Rigstidende, 04.03.1818

⁶⁰ Forfang 2021: 377

⁶¹ Ibid: 379-385

⁶² Ibid: 379

ferdig».⁶³ Dette vet vi nå ikke stemte, det skulle vise seg å ta over 20 år før kriminalloven kom ut i 1842.

Det siste punktet i tillegget til riksakten var innføringen av en juryordning.⁶⁴ Dette kan høres som et svært liberalt forslag fra en konge som ønsker å stramme inn trykkefriheten. I vår tid er juryer ofte forbundet med nettopp liberale demokratier. For Karl Johan var juryen et verktøy han kunne bruke for å lettere felle dom for misbruk på trykkefriheten, spesielt ved bruk av allegorier og fabler. Det var tre år tidligere blitt innført en juryordning i Sverige for å få bukt på samme problem. Juryordningen der skulle derimot få motsatt effekt, blant annet på grunn av at for å få noen dømt, måtte minst seks av de ni jurymedlemmene stemme for domfellelse.⁶⁵ I Sverige mellom 1810 og 1814 ble åtte av ni trykkefrihetssaker domfellende, mens tallet etter at juryordningen ble innført i 1815 bare var på 32 av 72 saker.⁶⁶ Det kan derfor argumenteres med at flere av de som ble dømt for brudd på trykkefriheten i Norge, hadde blitt frikjent om Karl Johan hadde klart å innføre juryordningen. Motstanden i Stortinget var i midlertidig for stor og den 30. mars ble forslaget forkastet, sammen med resten av tillegget til riksakten.⁶⁷ Karl Johan gav likevel ikke opp forsøket på å forandre trykkefrihetslovene.

Den 17. august 1821 behandlet Stortinget et nytt lovforslag fra Karl Johan om trykkefriheten og en juryordning datert den 2. juni 1821.⁶⁸ Dette på tross av at et lignende forslag om en juryordning ble avvist tidligere i Stortinget. Konstitusjonskomiteen henviste til sin tidligere innstilling den 24. mars samme år: de ville ikke utgi en ny lov om trykkefriheten før den nye kriminalloven ble ferdig, og påpekte samtidig at det var for kort tid igjen av Stortingets samling til å diskutere en lov av så «delcat» natur.⁶⁹ I samme lovforslag ble trykkefrihetsforordningen av 1799 og Grunnlovens § 100 tatt opp.

Karl Johan slo fast at trykkefrihetsforordningen fra 1799 fortsatt var gjeldende, etter en henvisning til en tidligere adresse fra Stortinget han hadde fått samme år, så lenge den ikke stred mot Grunnlovens § 100.⁷⁰ Stortinget sa seg enig i dette i sitt svar til Karl Johan:

⁶³ Stortingsforhandlinger 1821, 1. del, S. 31.03: 223-224(225) (I boken for stortingsforhandlingene er det skjedd en feil i loggføringen av sidetall. Sidetallene kommer slik: 223,224, 224, 225, 227 noe som gjør det vanskelig å henvise presist. Jeg henviser for de første tre sidetallene: 223,224,224.)

⁶⁴ Stortingsforhandlinger 1818, 6. del, 10.09: 99

⁶⁵ Nymark 2020: 142-145

⁶⁶ Ibid: 211-212

⁶⁷ Stortingsforhandlinger 1821, 1. del, S. 31.03: 237-238

⁶⁸ Stortingsforhandlinger 1821, 5. del, S. 17.08: 252-267

⁶⁹ Ibid: 268-269

⁷⁰ Ibid: 262

Trykkefrihetsforordningen av 1799 var fortsatt gjeldende etter § 94 i Grunnloven, så lenge den ikke stred mot § 100.⁷¹ Som Kristian Nymark selv nevner i sin doktoravhandling, ble det ikke i Stortinget diskutert hvilke av lovene fra forordningen som fortsatt gjaldt. Forholdet mellom Trykkefrihetsforordningen og § 100 i Grunnloven kom derfor til å bli avgjort i høyesterett.⁷² Arméminister Peter Motzfelt mislikte dette lovforslaget og omtalte det som «ilde skreven» i sin dagbok. Da han senere la det fram for Stortinget synes han det var ubehagelig, siden han ikke bifalt verken form eller innhold.⁷³ Det er interessant å se hvordan Motzfelt som medlem av regjeringen, omtalte disse lovforslagene. Han var nok mer forsiktig for hvordan han omtalte dette overfor sine kollegaer. I sin dagbok derimot, var han mye friere til å si sin mening.

Noen dager etter at Karl Johan sendte proposisjonen om trykkefriheten, befalte han regjeringen å trykke opp trykkefrihetsforordningen og sende dette rundt om til alle landets juridiske myndigheter med en beskjed om at den var en lov som fortsatt gjaldt og regulerte trykkefriheten.⁷⁴ Peter Motzfeldt syntes dette var merkelig. Å trykke og dele ut forordningen skulle nok regjeringen gjøre, men i protokollen sto det at trykkefrihetsforordningen skulle trykkes til «til Efterlevelse». At kongen skulle bestemme hvilke forordninger som fortsatt var gjeldende likte han dårlig og regjeringen ville ifølge ham ikke presse domstolene til å følge denne delen av protokollen.⁷⁵ Vi skal nå se nærmere på hva faglitteraturen har ment om forholdet mellom trykkefrihetsforordningen og paragraf 100 i Grunnloven.

I faglitteraturen har det i de siste tiårene stort sett vært en konsensus at trykkefrihetsforordningen var gjeldende også etter 1814, og at Grunnlovens paragraf § 100 ikke opphevet den. I 1999 skrev ytringsfrihetskommisjonen, som hadde som oppgave å komme med et nytt forslag til Grunnlovens paragraf 100, at dette var tilfellet. Dette synet ble så fulgt opp i en rekke artikler de neste tiårene.⁷⁶ Bård Sverre Tuseth nevner i sitt bidrag i «*Frie ord i Norden? Offentlighet, ytringsfrihet og medborgerskap 1814-1914*» at § 3 fortsatt måtte være gjeldende.⁷⁷ Dette var paragrafen hvor den som «laster eller forhaaner monarkisk Regieringsform i Almindelighed» kunne bli dømt i inntil 10 år.⁷⁸ Lars Bjørne argumenterer i

⁷¹ Ibid: 272-273

⁷² Nymark 2020: 150

⁷³ Motzfeldt 1888: 325, 327

⁷⁴ Nymark 2019: 336

⁷⁵ Motzfeldt 1888: 327-328

⁷⁶ Forfang 2021: 12-13

⁷⁷ Tuseth 2019: 198

⁷⁸ Trykkefrihetsforordningen av 27.09.1799: § 3

sin bok «*Frihetens gränser. Yttrandefriheten i Norden 1815-1914*» at «§100 vid en jämförelse framträder som ett kort sammandrag av 1799 års förordning». Han sier seg enig med historiker Odd Arvid Storsveen som mente det samme. Videre påpeker Björne at forhåndssensur i teorien derfor ikke var ulovlig selv etter § 100 i Grunnloven⁷⁹, dog som vi allerede har sett var dette i stor grad ansett som opphevet. På en annen side argumenterer Nils Rune Langeland at trykkefrihetsforordningen av 1799 ble opphevet og erstattet av Grunnlovens § 100 av høyesterett og at forordningen bare brukt for å bestemme straffene på de som brøt § 100.⁸⁰

For å finne svaret på om Karl Johans forsøk på å forandre lovene fungerte skal vi se på resultatene dette fikk i de påfølgende rettsakene året 1821 i domstolene, et annet virkemiddel den utøvende makt hadde til disposisjon i sin kamp mot opposisjonspressen.

Domstolene

Med Grunnloven fikk Norges innbyggere en rekke rettigheter, hvor trykkefriheten var blant dem. Som allerede har blitt nevnt tidligere i oppgaven, opphevet Grunnlovens § 100 alle tidligere lover og forordninger som var i strid med den. Med den ble trykkefrihet slått fast som en rettighet, men samtidig var ikke alt lovlig å si. Åpenbar og forsettlig kritikk av de konstitusjonelle maktene som førte til ringakt var forbudt, men samtidig var det lov med frimodig kritikk av statsstyrelsen.⁸¹ Det kan argumenteres for at Grunnloven var uklar og utydelig. Regjeringen og kongen kom til å bruke rettsvesenet for å få dømt de som ifølge dem selv brøt trykkefrihetens lover. Det ble opp til høyesterett å avgjøre om hva som var gjeldende lov.⁸²

Å ta et blad til retten var en risikabel affære for Karl Johan. Om bladet ble frikjent, var det stor fare for at ytringene man ønsket å kneble, fikk desto større oppmerksomhet. Ifølge Kristian Nymarks var det derfor to forutsetninger som måtte på plass for at Karl Johan var villig til å ta rettslige steg mot opposisjonsblader. Først måtte bladets ytringer øke konfliktnivået i allerede svært betente saker. Så måtte bladets ytringer skape avsky utenfor hoffet. Dette ville gjøre det lettere å få offentlighetens støtte for en rettslig aksjon mot det eventuelle bladet.⁸³

⁷⁹ Björne 2018: 75

⁸⁰ Langeland 2005: 205-211

⁸¹ Grunnloven av 04.11.1814: § 100

⁸² Nymark 2019: 336

⁸³ Nymark 2020: 153

Under det tredje Storting året 1821, skulle to svært betente saker avgjøres, adelssaken og gjelden til Danmark. Etter Kieltraktaten måtte Norge betale sin andel av Danmark-Norges gjeld på 3,6 millioner riksdaler Hamburger banco. Dette var en vanvittig stor sum, som mange i Norge ikke ønsket å betale. Spesielt på grunn av den økonomiske ruinen Norge var i etter napoleonskrigene. Problemet for Karl Johan og Norge var at Den hellige alliansen, bestående av Russland, Østerriket og Preussen så med uro på denne saken og adelssaken. De ønsket å kvele liberale tendenser i Europa.⁸⁴ I mars samme år hadde 60 000 østerrikske soldater intervenert i kongedømmet Napoli og senere ble soldater sendt inn i Piemonte for å slå ned en revolusjon der.⁸⁵ Dette må ha påvirket både Karl Johan og medlemmer av Stortinget. Årsaken til at begge disse betente sakene skulle avgjøres i 1821 har sin bakgrunn i 1814.

I 1814 ble det i Grunnlovens §§ 23 og 108 forbud mot ny adel, samtidig som det skulle bli avgjort i det første storting om også den eksisterende adelen skulle avskaffes. Da et slikt lovforslag ble vedtatt i det første storting, dog i en mildere form, ble den ikke sanksjonert av kongen, han nedla veto. Karl Johan ønsket å ha muligheten til å adle menn og med det knytte de til seg. I 1818 skjedde det samme, og den 09. mai 1821 ble loven vedtatt igjen for tredje gang og da ble den lov uten kongens sanksjon, da kongen bare hadde utsettende veto.⁸⁶ Denne avgjørelsen skal ha gjort kongen rasende og 20. mai fikk Motzfeldt i et brev vite at Karl Johan hadde bestemt at en militærøvelse skulle finne sted ved Christiania.⁸⁷ Den 29. mai ga Stortinget etter og påtok Norge sin andel av gjelden slik Karl Johan ønsket, men det ble bestemt at nedbetalingstiden skulle være på 30 år i stedet for 10 år til kongens misnøye.⁸⁸

Konfliktnivået nådde sitt klimaks på sommeren, da Karl Johan beordret at en militærøvelse skulle bli holdt på Etterstad, rett utenfor hovedstaden. Denne leiren ble kalt for «Lystleiren». 3000 svenske og 3000 norske soldater ble samlet i sommermånedene i 6 uker.⁸⁹ Dette er ikke ett tilfeldig valgt antall svenske soldater, da det ifølge Grunnlovens paragraf 25 ble satt en begrensning på 3000 svenske soldater i en øvelse i Norge. Lengden på leiren er heller ikke tilfeldig, da grensen ifølge samme paragraf også var på seks uker.⁹⁰ Dette var en tydelig beskjed til det norske storting om hva Karl Johan mente om deres avgjørelser i adels- og gjeldssaken. Arméminister Peter Motzfeldt skrev om sine bekymringer om lystleiren den 13.

⁸⁴ Forfang 2021: 390

⁸⁵ Mestad 2008: 33-34

⁸⁶ Ibid: 34

⁸⁷ Motzfeldt 1888: 308

⁸⁸ Forfang 2021: 392

⁸⁹ Bolstad 2015: 144

⁹⁰ Grunnloven av 04.11.1814: § 25

juni da han fikk beskjed om at leiren var planlagt. «Kongen maa dog vel som andre Mennesker have en Hensigt med hvad han foretager.». Han var bekymret for at Karl Johan pønsket på å gjøre et «Greb i Konstitutionen». Hans håp lå i at kongens ubeslutsomhet ville stoppe Karl Johan i å foreta noen avgjørende grep.⁹¹ Konfliktnivået i Norge og Sverige var klart på et høyt nivå på våren og sommeren 1821. I mai og juni trykket *Nationalbladet* flere artikler som skapte så stor avsky hos den utøvende makt, at regjeringen med kongens støtte tok ut tiltale mot forfatterne og i forfatterens sted, trykkeren for brudd på trykkefriheten.

«Grunnlovsfaren» Christian Magnus Falsen var en av de fremste forkjemperne for avskaffelsen av adelen. I 1814 under arbeidet med Eidsvollsgrunnloven erklærte han høytidelig at «... jeg for mig og mine Descendenter aldeles fraskriver mig vor hidtil havde Adel med alle de Rettigheder, som dermed kunde være eller blive forenede».⁹² Samme år fikk han trykt en pamflett med tittel: *Hvad har Norge at haabe, hvad har det at frygte af en Forbindelse med Sverrig, og under hvilken Betingelse kan denne Forening ene være ønskelig? Et par Ord til mine Landsmænd*. Her advarer han mot hva en union med Sverige kunne føre til. Det kunne skje at Sveriges kronprins «i sit onde Lune strax true os med Død og Ødelæggelse». Eller så ville han skape støtte i landet med å «smigre, og love den Guld og grønne Skove» og videre ville han velge embetsmenn til å styre landet som kunne utføre hans planer. Når Nationen kom i en «sød Søvn» ville svenske tropper, embedsmenn, adel og handelsmenn komme inn i landet og «Frihedens gamle Hjem, vilde blive Slavers Bolig.». Han avslutter pamfletten med:

«Hvad her skrevet Staaer, det er, det har altid været, vil altid blive min Overbeviisning. Jeg frygter Intet, jeg ønsker Intet. Fædrelandets Hæder og Lykke har stedse være Maalet for mine Bestrædelser, og skal blive det til mit Livs Ende.»⁹³

Falsen fremstår tydelig som en stødig og patriotisk nordmann, men i 1821 hadde han skiftet mening i både adelssaken og gjeldssaken i tillegg til at han tidligere hadde blitt utnevnt til en ridder av Nordstjerneordenen. Han støttet i mai Karl Johan i å utsette adelssaken til neste Storting, samtidig som han jobbet for at Norge skulle betale gjelden. Dette fikk Hielmbrødrene til å skrive og la trykke to artikler i mai hvor de trykket deler av Falsens pamflett fra 1814 og kommenterte på den.⁹⁴

⁹¹ Motzfeldt 1888: 329-330

⁹² Stortingsforhandlinger 1814, 1. del, 3. hefte, 07.05.1814: 44-47

⁹³ Falsen 1814

⁹⁴ Forfang 2021: 429-430

10. mai, dagen etter at adelssaken ble avgjort i Stortinget lot Hielm-brødrene trykke en anonym artikkel med tittel: «*Prophetier af C.M.Falsen. (uddragne af et trykt Skrift fra Aaret 1814)*». Ganske effektivt blir deler av Falsens pamflett sitert og kommentert over. Hvor det i pamfletten står at Sveriges konge kom til å overøse noen personer med «Naadesbeviis:ninger;» blir det i fotnotene kommentert «Som sagt, saa skeet.»⁹⁵, et klart spark til Falsen som tidligere blant annet hadde blitt utnevnt til en ridder av Nordstjerneordenen av Karl Johan.⁹⁶ Hvor det senere i pamfletten står at «Hvad her skrevet staaer, det er, det har altid været, vil altid blive min Overbeviisning...» blir det i fotnotene kommentert om ikke Falsen kunne forklare mangetydigheten til ordet «altid» da «det i det mindste kunne betyde baade Dage, Maaneder og Aar efter Omstændighederne.»⁹⁷

Dette stykket ble for sterk kost til og med for minister Peter Motzfeldt, som i dagboken noterte at «Nei, nu bliver Nationalbladet altfor galt. Det Stykke, hvori der citeres af og kommenteres over Falsens Piece i 1814, synes mig dog overskrider Trykkefrihedens Grændser.»⁹⁸ Regjeringen kom til å reise tiltale. Som Åsmund Forfang poengterer, var det ikke sparkene mot Falsen som Motzfeldt reagerte på, det var i fotnotene «endeel imod Kongen, som vi dog nok ikke tør lade være upaataalt»⁹⁹. Dette er i seg selv en svært interessant kommentar fra Motzfeldt. Regjeringen følte seg nødt til å ta ut tiltale, og følte presset fra en konge som tidligere som hadde ønsket å ta ut tiltale mot samme blad. Noen dager senere ble det av regjeringen bestemt å ta ut tiltale mot utgiver Hielm, eller forfatteren av artikkelen.¹⁰⁰

Hva var det så som ble sagt mot kongen? Jo, Falsens pamflett var skrevet etter Kieltraktaten men før Norge kom i union med Sverige under den svenske kongen. Derfor kunne han skrive ganske direkte hva han mente og fryktet av den svenske kongen og kronprinsen. Etter Grunnloven av 4. november 1814 ble det i § 5 slått fast at «Kongens person er hellig; Han kan ikke lastes, eller anklages. Ansvarligheden paaligger Hans Raad.» I praksis ble deretter all forsettlig og åpenbar kritikk av kongen direkte forbudt, dog ikke med tilbakevirkende kraft etter § 97.¹⁰¹ Da det ble kommentert «Som sagt saa skeet.» over Falsens profeti om at kongen ville overøse enkelte med «naadesbeviis:ninger» og smigre nasjonen på alle mulige måter for å skaffe seg støtte i landet, ble dette en stadfestelse på noe kongen holdt på med onde

⁹⁵ Det Norske Nationalblad 1821, 10.05.1821: 274

⁹⁶ Forfang 2021: 429

⁹⁷ Det Norske Nationalblad 1821, 10.05.1821: 282

⁹⁸ Motzfeldt 1888: 298

⁹⁹ Forfang 2021: 430, Motzfeldt 1888: 298

¹⁰⁰ Motzfeldt 1888: 301

¹⁰¹ Grunnloven av 04.11.1814: §§ 5, 97

hensikter nå i 1821.¹⁰² Ifølge Forfang var det dette regjeringen reagerte på.¹⁰³ Falsen hadde nok ikke trykket denne pamfletten noen måneder senere etter at Norge kom i union med den svenske kongen, nettopp fordi det hadde vært brudd på paragraf 5.

Denne artikkelen var ikke den siste Hielm-brødrene lot trykke i *Nationalbladet* om Falsen. Den 31. mai 1821, to dager etter at den viktige gjeldssaken ble avgjort, ble en ny artikkel trykket i bladet med tittel: «Complimenter ved Christian Magnus Falsen» hvor de fortsetter å kommentere over hans pamflett. Som en konsekvens av noen av notene gikk Falsen til privat ærekrenkingssak mot Hielm. Også regjeringen og kongen mislikte artikkelen, da det i notene ble kommentert over hvilken rett kong Karl den 13. hadde til den norske tronen, kjøpt av danske kong Fredrik. Videre omtalte han Norge som «Slagteqvæget». Dette førte til at regjeringen reiste en ny straffesak.¹⁰⁴

Den 2. august ble utgiver Hans Abel Hielm dømt for den siste av artiklene om Falsen, complimenter-artikkelen. Som utgiver hadde han nektet å oppgi forfatteren av artiklene, og derfor ble han dømt i forfatterens sted.¹⁰⁵ Han ble tiltalt for majestetsfornærmning for blant annet den tidligere avdøde svenske og norske kongen Karl 13. og den regjerende kongen av Danmark Frederik 6., for ringakt mot regjeringen og fornærmelser mot Sverige og den norske nasjonen. Han ble funnet skyldig i Christiania Bytingsret for brudd på § 100 i Grunnloven, altså ikke etter trykkefrihetsforordninga fra 1799.¹⁰⁶ Det er viktig å påpeke konteksten denne dommen falt i. Som nevnt tidligere hadde Karl Johan to måneder tidligere foreslått tillegget til riksakten om at forordningen fortsatt var gjeldende så lenge den ikke stred med Grunnloven, for så å trykke forordningen i sin helhet og få dette sendt til alle Norges juridiske myndigheter med krav om etterlevelse. Samtidig var det altså en militærøvelse rett utenfor hovedstaden. Likevel trosset altså Bytingsretten Karl Johan og dømte Hans Abel Hielm for brudd på § 100. Dette viser dommerens mot i denne saken.

Spørsmålet ble så hvilken straff Hielm skulle få. I Grunnloven finnes det ingen straffer for grunnlovsbrudd. For å bestemme straffutmålinga måtte man derfor se tilbake på tidligere lover. Her ble trykkefrihetsforordninga tatt i bruk. Aktoratet foreslo straff etter blant annet § 2 i forordninga.¹⁰⁷ Dette er forståelig, da denne paragrafen inneholder forbud av fornærmelser

¹⁰² Det Norske Nationalblad, 10.05.1821: 274

¹⁰³ Forfang 2021: 431

¹⁰⁴ Ibid: 432

¹⁰⁵ Ibid: 447-448

¹⁰⁶ Ibid: 545

¹⁰⁷ Forfang 2021: 545

mot kongens regjering, noe som var en del av tiltalen. Samtidig var straffen for dette streng, landsforvisning på livstid, og om han kom tilbake til Norge uten tillatelse, måtte han «arbeide i Jern, sin Livs Tid.»¹⁰⁸ Dommeren må ha tenkt at dette var en streng straff, og gav Hans Abel Hielm straff etter § 6 i forordninga, som innebar et to måneders opphold i «Christiania Tugt eller Forbedrings Huus».¹⁰⁹

H.A. Hielm var ikke imponert over dommen og synes dette var krenkende. Han eller forfatteren hadde ingen tanke eller vilje til å fornærme noen, og påpekte at man ifølge Grunnloven må ha forsettlig og åpenbart ha «krenket Lovene, Staten eller andre Rettigheder.» noe han selv mente ikke var tilfelle.¹¹⁰ Dommen endte opp med å bli anket til stiftsverretten hvor resultatet ble verre for Hielm. Den 25. februar 1822 sa Overretten seg enig i aktor på alle punkter, og dømte Hans Abel Hielm for brudd på § 100 i Grunnloven, men også § 5, som fastsatte kongens ulastelighet. Straffen var etter § 2 i forordningen, landsforvisning på livstid.¹¹¹ Dette var en svært streng straff, og Hielm anket denne dommen til høyesterett.

Da complimentert-artikkelen ble behandlet i høyesterett november 1822 ble Hans Abel Hielm dømt for brudd på § 100 i Grunnloven. Straffen ble langt mildere enn den Overretten hadde gitt. Hielm måtte sone i fengsel i 14 dager på vann og brød etter trykkefrihetsforordningens § 7.¹¹² Karl Johan hadde først blitt rasende da han fikk høre den milde straffen Hielm fikk, men paradoksalt nok formildet han straffen, slik at Hielm i stedet ble satt i 14 dager i offiserarresten på Akershus, noe som var en mer verdig straff for et medlem av borgerstanden.¹¹³

De andre trykkefrihetssakene som ble behandlet i høyesterett de første årene etter 1821 bekreftet en trend, hvor høyesterett formidlet straffene ved en eventuell dom eller frikjente de tiltale. Blant annet ble regjeringsadvokat Jonas Anton Hielm dømt til landsforvisning i 1824 i de lavere rettsinstansene da det ble funnet ut at han var forfatteren av complimentert-artikkelen, før han i høyesterett fikk en bot på 400 spesidaler i 1825. Igjen ble han dømt for brudd på § 100 i Grunnloven og ikke etter noen av trykkefrihetsforordningens paragrafer.¹¹⁴

¹⁰⁸ Trykkefrihetsforordningen av 27.09.1799: § 2

¹⁰⁹ Forfang 2021: 545

¹¹⁰ Det Norske Nationalblad, 13.08.1821: 378-379

¹¹¹ Forfang 2021: 462-463

¹¹² Ibid: 545

¹¹³ Ibid: 474

¹¹⁴ Ibid: 541-551

En annen trykkefrihetssak ble reist mot Hans Allum. Den 24. september 1821 skrev han en artikkel under tittelen «Tro ikke alltid Rygtet». Ryktet i denne sammenhengen var at Stortinget hadde innskrenket trykkefriheten. Dette avviser Allum, men han påpeker videre at regjeringen hadde satt «den berygtede Forordning» om trykkefrihetens grenser i kraft. Dette er en henvisning til sommerens hendelser hvor kongen forsøkte å gjeninnføre trykkefrihetsforordningen som gjeldende lov. Om dette var skjedd, ville Grunnlovens §100 være opphevet ifølge Allum.¹¹⁵

Denne artikkelen førte til at han ble tiltalt, og Allum ble dømt i Jarlsberg Grevskabs Overbirkeret. Straffen ble bare på 4 dager, men saken ble likevel anket til høyesterett, hvor han ble frikjent og staten måtte betale sakskostnadene.¹¹⁶ Interessant nok var førstevoterende i høyesterett Kiønig, enig med Allum i at om trykkefrihetsforordningen fortsatt skulle gjelde i sin helhet, ville paragraf 100 i Grunnloven gå ut av kraft. Store deler av forordningen måtte derfor være ut av kraft, og i prinsippet var hele forordningen regnet som opphevet ifølge Nils Rune Langeland.¹¹⁷

Av de ti trykkefrihetssakene som den utøvende makt tok ut tiltale mot i årene 1821-1823, endte seks i frikjennelse og fire med domfelling. I åtte av trykkefrihetssakene var *Nationalbladet* involvert, og i de resterende to var det *Drammens Tidende*. I alle sakene ble paragraf § 100 brukt som rettsgrunnlag, i noen av tilfellene også med § 5 i Grunnloven. I ingen av disse trykkefrihetssakene ble trykkefrihetsforordningen brukt som rettsgrunnlag.¹¹⁸ Det ser derfor ikke ut til at Karl Johans forsøk på å gjøre trykkefrihetsforordningen gjeldende som rettsgrunnlag fungerte i domstolene. I praksis var det Grunnlovens § 100 som fastslo rammene for trykkefriheten i Norge. Trykkefrihetsforordningen ble likevel en kilde til straffeutmåling, men samtidig var straffene til syvende og sist milde. Som vi har sett var begge Hielm-brødrene nære ved å bli landsforvist, men høyesterett gjorde straffene mildere, til noen dager i fengsel eller en bot, noe som ikke nødvendigvis ville føre til at en avis gikk konkurs.

Ingen av rettsinstansene fulgte altså kongen i hans forsøk på å få trykkefrihetsforordningen som rettsgrunnlag. Ifølge Langeland var den norske høyesterettens motstand mot kongen og

¹¹⁵ Drammens Tidende, 24.09.1821

¹¹⁶ Forfang 2021: 57-548

¹¹⁷ Langeland 2005: 204-205

¹¹⁸ Forfang 2021: 541-551

regjeringen en sjeldenhet i datiden. Dette er en av grunnene til at han omtaler den norske høyesteretten for «den patriotiske domstolen».¹¹⁹

Den dømmende makt kan derfor argumenteres for å ha vært et upålitelig sensurmiddel for den utøvende makt. Selv om de lavere rettsinstansene i større grad dømte de tiltalte for brudd på trykkefriheten, formildet høyesteretten straffene. I flertallet av trykkefrihetssakene ble de tiltalte frikjent. På en annen side ble *Drammens Tidende* mer forsiktig og mindre konfronterende mot regjeringen på høsten i 1821 etter å ha fått to tiltaler mot seg.¹²⁰ Det kan derfor argumenteres for at domstolene delvis fungerte som sensurmiddel mot pressen selv om ikke alle trykkefrihetssakene endte med dom. En mer effektiv måte den utøvende makt kunne sensurere pressen på, var å gjøre det vanskeligere for aviser å få distribuert avisene med postvesenet.

Portomoderasjon

Norges geografi gjorde regelmessige forsendelser via postvesenet vanskelig. Sammenlignet med Danmark, som var og er flatt, er Norge et land med mye fjell og med en lang kyst. I kombinasjon med dårlig infrastruktur ble forsendelser med postvesenet i Norge derfor dyrt. Men på 1700-tallet ble den dansk-norske staten i opplysningstidens ånd, bevisst på nytteverdien av idé- og informasjonsspredning gjennom postvesenet. For å løse dette problemet ble det mulig for blader å søke om å få redusert porto. Dette blir av Kristian Nymark kalt for *portomoderasjon*. Dette var svært viktig for ulike periodiske blader, da det gjorde det i større grad mulig å tjene penger på dette.¹²¹

For å få portomoderasjon måtte man søke om dette til regjeringen. Søknaden ble etter 1819 behandlet i finansdepartementet, før regjeringen så sendte en innstilling til kongen. Kongen, som øverste autoritet kunne selv bestemme om han ville vedta, forandre eller avslå den. De fleste blader som søkte om portomoderasjon fikk dette vedtatt likevel. Kongen kunne også trekke tilbake retten til portomoderasjon. Den modererte portosatsen var som regel på 1/3 av den årlige prisen på abonnementet. Denne ordningen ble svært viktig for blader, og mange var helt avhengig av den for å overleve økonomisk.¹²² Denne økonomiske avhengigheten gjorde at kongen og regjeringen fikk enda et virkemiddel de kunne bruke i sin kamp mot opposisjonspressen, og som vi skal se, var dette virkemiddelet effektivt.

¹¹⁹ Langeland 2005: 211

¹²⁰ Nymark 2020: 191

¹²¹ Nymark 2020: 220-222

¹²² Ibid: 223-224

Prophetier-artikkelen som ble trykket 10. mai 1821 gikk ifølge regjeringen over streken, og som vi har sett gikk regjeringen raskt til sak mot utgiver H.A. Hielm. Domstolen var ikke det eneste virkemiddelet de tok i bruk mot bladet. Den 15. mai ble det av regjeringen bestemt at bladet også skulle miste sin rett til portomoderasjon. Ikke alle i regjeringen var enige i dette. Peter Motzfeldt poengterer klart i dagboken sin den 15. mai, at denne beslutningen skjedde imot hans mening. Noen dager tidligere hadde han uttrykket sin bekymring over en slik sanksjon. «... denne Measure kan jeg ei tilraade; der ligger et Slags daarlig Hævn deri, en Frygttagtighed og en Mistillid til Lovens Magt til at sikre for Fornærmelser, som ei er Regjeringen værdig.»¹²³. I Grunnloven ble det i § 94 slått fast at ingen kunne dømmes uten etter lov, eller straffes uten etter dom.¹²⁴ Når regjeringen nå fjernet *Nationalbladets* rett til portomoderasjon før en eventuell dom i rettsvesenet, var dette å vise mistillit til den dømmende makt og gjeldende lover og dette mislikte Motzfeldt. Samtidig må det påpekes at fram til da, hadde ingen blitt dømt i trykkefrihetssaker. For regjeringen var sannsynligheten for at *Nationalbladet* ville overleve der, noe som kan forklare hvorfor regjeringen også besluttet å fjerne *Nationalbladets* rett til portomoderasjon.

Da *Nationalbladets* utgiver H.A. Hielm fikk vite om konsekvensene av prophetier-artikkelen forsøkte han å love bot og bedring til lederen av regjeringen, Stattholder August Sandels. Ifølge Motzfeldt skal Sandels ha vurdert å ikke iverksette en kongelig resolusjon de hadde fått den 28. mai som vedtok at *Nationalbladet* skulle miste retten til redusert porto. Dette synes Motzfeldt selv var å gå for langt. Regjeringen kunne ikke motsette seg utførelsen av en kongelig resolusjon, som jo var et resultat av regjeringens innstilling til kongen noen uker tidligere mente han.¹²⁵ Da det ble klart at *Nationalbladet* kom til å miste retten til redusert porto med postvesenet, ble Sandels harselert med av flere artikler trykket de påfølgende dagene. Blant annet i en artikkel under tittel «Deres portofrie Excellence Hr. von Nationalblad» trykket den 2. juni.¹²⁶

Bladets utgiver H.A. Hielm fikk med en gang erfare konsekvensene tapet av portomoderasjon brakte med seg. Allerede 7. juni ble det på slutten av bladet nevnt at abonnementsprisen måtte økes for å «dække en liden Deel af det saare be:tydelige Tab».¹²⁷ Bare tre måneder senere var de økonomiske tapene så store at Hielm ikke så noen annen utvei enn å legge ned bladet.

¹²³ Motzfeldt 1888: 298-301

¹²⁴ Grunnloven av 04.11.1814: § 93

¹²⁵ Motzfeldt 1888: 314-317

¹²⁶ Nymark 2020: 230

¹²⁷ Det Norske Nationalblad, 07.06.1821: 72

Forfølgelse og hat hadde fulgt deres streben etter å trykke «Sandheden», og 12. september 1821 var siste utgave trykket.¹²⁸

Den utøvende makts grep mot *Nationalbladet* gjorde inntrykk på utgivere av andre opposisjonsblader. *Drammens Tidende* hadde sammen med *Nationalbladet* vært kritiske til regjeringen og kongen året 1821. Som vi har sett ble begge avisene utsatt for rettslige skritt sommeren 1821, men i motsetning til *Nationalbladet*, hadde ikke *Drammens Tidende* mistet portomoderasjonen. Ifølge Kristian Nymark skal *Drammens Tidende* ha dempet retorikken i løpet av året, etter å ha blitt tiltalt for to artikler, og som en konsekvens av *Nationalbladets* undergang. Dette kan forklare hvorfor *Drammens Tidende* ikke mistet retten til portomoderasjon, og kunne fortsette sin virksomhet i mange år.¹²⁹

Som vi har sett var portomoderasjon svært viktig for blader, og noe som var vanskelig å klare seg uten. Gjennom det som har blitt nevnt i oppgaven er det tydelig at portomoderasjonen var det mest effektive virkemiddelet den utøvende makt hadde i sin kamp mot opposisjonspressen. Med *Nationalbladets* undergang som en konsekvens av tapet av portomoderasjon, var trusselen mot at andre opposisjonsblader kunne miste den også en årsak til selvsensur. Dette førte til at offentligheten var mindre konfronterende mot den utøvende makt og må ha vært til glede for flere i regjeringen og for kongen. Resultatet var tydelig, mellom høsten 1821 og 1826 var det ingen merkverdige opposisjonsblader som hadde nasjonal distribusjon.¹³⁰

Mindre brukte virkemidler

Den utøvende makt hadde flere virkemidler de kunne ta i bruk for å sensurere opposisjonspressen. Blant annet kunne embetsmenn som det ble harselert med i aviser, eller fikk alvorlige påstander mot seg, søke om et *beneficium processus gratuiti* til justisdepartementet. Dette var en økonomisk støtte de kunne få om de saksøkte avisredaktører eller forfattere av slike artikler for æreskrenkelser. For regjeringen var dette en måte å indirekte gå til aksjon mot pressen om de hadde kommet med løgner. Da ville redaktørene eller forfatterne få bøter, eller havne i fengsel og trykkefrihetens grenser ville være tydelige. På en annen side kunne rettsaken avgjøre om en embetsmann hadde opptrådt uærlig, og dette hadde regjeringen nytte av å finne ut av. Mange av søknadene om slik støtte ble innvilget.¹³¹

¹²⁸ Det Norske Nationalblad, 12.09.1821: 477-480

¹²⁹ Nymark 2020: 191

¹³⁰ Nymark 2019: 225

¹³¹ Nymark 2019: 338-339

Blant annet fikk Christian Magnus Falsen innvilget *beneficium processus gratuiti* i sin ærekrenkelsessak mot *Nationalbladet* sommeren 1821.¹³² Private ærekrenkelsessaker viste seg å ikke fungere effektivt som et sensurmiddel, men regjeringen fortsatte likevel å innvilge den økonomiske støtten til embetsmenn.¹³³

Et annet virkemiddel den utøvende makt brukte for å forsøke å kontrollere offentligheten og sensurere opposisjonspressen var bestikkelser. Bare to dager etter at *Nationalbladet* ble nedlagt, startet Hans Abel Hielm et nytt blad, *Den Norske Nationalven*. I det første nummeret av bladet ble det ikke nevnt at bladet skulle være et såkalt opposisjonsblad, slik det stod i *Nationalbladets* første nummer. Innsendte artikler måtte ha en beskjeden tone, uten å inneholde personangrep mot noen. Stattholder Sandels virket svært fornøyd med dette, og skrev til Karl Johan at dette bladet kom til å være svært annerledes sammenlignet med *Nationalbladet*, samtidig som det ikke kom til å bli like lønnsomt. Hans forslø derfor at kongen skulle støtte bladet økonomisk så lenge det fortsatte med en rolig tone. Summen var på 600 spesidaler fra kongens egen lomme.¹³⁴ Siden bladet slet med å skaffe seg nok abonnenter, ble denne økonomiske støtten fra kongen svært viktig for Hans Abel Hielm. Det kan derfor argumenteres for at bladet forble tannløst som en konsekvens av den økonomiske avhengigheten til Karl Johan. Bladet fikk også innvilget portomoderasjon, noe som også bekrefter den utøvende makts mer positive syn på dette bladet.¹³⁵

Det var ikke bare Hans Abel Hielm som fikk penger direkte fra Karl Johan, også hans tremenning Peter Pavels Hielm fikk penger fra kongen. Han hadde i løpet av de første årene av *Nationalbladet* vært en sterk stemme mot den utøvende makt, men etter han fikk en årlig pensjon på 300 spesidaler begynte han å skrive dikt som hyllet Karl Johan.¹³⁶ Vi kan tydelig se hvordan gaver og bestikkelser var med på å forme offentligheten i en retning Karl Johan og den utøvende makt ønsket. Dette fungerte derfor som enda et sensurmiddel de kunne ta i bruk for å sensurere opposisjonspressen. Ifølge Kristian Nymark ble bruken av pengegaver redusert etter hvert som årene gikk, og forklaringen på dette ligger i at Karl Johans posisjon på den svenske og norske tronen virket tryggere etter 1821.¹³⁷

¹³² Forfang 2021: 439

¹³³ Nymark 2019: 339

¹³⁴ Forfang 2021: 456-457

¹³⁵ Nymark 2020: 122

¹³⁶ Nymark 2020: 123

¹³⁷ Nymark 2020: 123

Konklusjon

Denne oppgaven har satt søkelys på hvordan den utøvende makt forsøkte å sensurere opposisjonsbladene i begynnelsen av 1820-tallet. Med Grunnloven i 1814 ble det i paragraf 100 slått fast at «Trykkefrihed bør finde sted». Trykkefrihet var nå en ubestridelig rettighet, men samtidig ble det satt grenser for hva man kunne si. I tillegg ble arven fra eneveldet videreført. I de første årene etter 1814 ble en mengde aviser etablert, blant annet flere opposisjonsblader. De så det som sin oppgave å være kritiske til regjeringen.¹³⁸ For den utøvende makt var disse avisene et problem. De forsøkte derfor i løpet av de første årene å bruke rettsvesenet til å sensurere ytringene de så på som problematiske. Dette fungerte ikke, da de første fire trykkefrihetssaker i 1814 og 1815 endte med frikjennelse for de tiltale. I de neste årene fram til 1821 ble ingen nye trykkefrihetssaker ført fram for domstolen av den utøvende makt. Som vi har sett var det enkelte tilfeller hvor kongen ønsket å reise tiltale, men regjeringen advarte mot konsekvensene dette kunne få, da det kunne ende med tap og mer oppmerksomhet rundt den ytringen de ønsket å fjerne. Domstolene virket til å begynne med å være et dårlig virkemiddel for den utøvende makt. En måte som kunne gjøre det lettere sensurere opposisjonsbladene på var derfor å forandre lovene.

Som vi så møtte kongen motstand i Stortinget i hans forsøk på å forandre trykkefrihetslovene. Tillegget til riksakten han la fram i 1818 kunne ikke bli behandlet før neste Storting i 1821, hvor den ble forkastet. Samme sommer forsøkte Karl Johan å presse igjennom den forhatte trykkefrihetsforordningen av 1799 som gjeldende, for så å instruere regjeringen til å trykke opp forordningen og sende den ut til alle landets juridiske myndigheter med beskjed om at den skulle etterfølges. Igjen møtte kongen motstand i Stortinget da de forkastet proposisjonen. Domstolene lyttet heller ikke til hans ordre.

En annen måte den utøvende makt forsøkte å sensurere opposisjonsbladene på var å bruke domstolene. I 1821 fant vi ut at det ble reist en mengde tiltaler mot flere aviser. Spesielt *Nasjonalbladet* fikk erfare den utøvende makts bruk av rettsvesenet. Denne gangen endte fire av ti trykkefrihetssaker med fellende dom, og enda flere i de lavere rettsinstansene, før de ble omgjort av høyesterett. De strenge straffene som ble gitt i de lavere rettsinstansene fungerte avskrekkende, og vi så blant annet hvordan *Drammens Tidende* la seg på et mindre konfronterende nivå. På den måten kan vi si at domstolene til slutt kunne fungere som et sensurmiddel for den utøvende makt, men samtidig har vi sett at den kunne være upålitelig,

¹³⁸ Det Norske Nationalblad, 17.07.1815: 1

spesielt høyesterett. På en annen side ble kongens forsøk på å presse igjennom Trykkefrihetsforordningen som gjeldende rettsgrunnlag ikke fulgt opp av den dømmende makt.

Den enkleste måten den utøvende makt kunne sensurere opposisjonsbladene på var å trekke tilbake retten til portomoderasjon, men samtidig må det påpekes at ikke alle i regjeringen likte dette. *Nationalbladet* fikk, som vi så, brutalt erfare denne økonomiske sanksjonen. Knappe fire måneder etter at de mistet retten til portomoderasjon, gikk bladet konkurs. Da boktrykker Hans Abel Hielm startet et nytt blad, *Den Norske Nationalven* var tonen mot den utøvende makt mye mildere og derfor fikk bladet portomoderasjon. Andre mindre brukte måter å sensurere opposisjonspressen på var bestikkelser til redaktører eller skribenter, og økonomisk støtte til embetsmenn for at de selv skulle ta et blad til retten, men som vi så ble ikke dette brukt i like stor grad.

Siden det ikke eksisterte noe opposisjonsblad med nasjonal distribusjon fra høsten 1821 til 1826, er oppgavens konklusjon at den utøvende makt i stor grad lyktes i å sensurere opposisjonsbladene på begynnelsen av 1820-tallet.

Bibliografi

- Björne, L. (2018). *Frihetens gränser. Yttrandefriheten i Norden 1815-1914*. Oslo: Akademisk Publiserings.
- Bolstad, G. (2015). *Nordens napolitanere : Stortingets kamp med kongen i 1821*. Oslo: Monkedammen forlag.
- Buun, M. (2015, 02 03). REIMAGINING REPRESSION: NEW CENSORSHIP THEORY AND AFTER. *History and Theory*, 54(1), ss. 25-44.
doi:<https://doi.org/10.1111/hith.10739>
- Dagbladet. (2022, 03 20). *Russisk propaganda - Nei til sensur - Å fire på viktige liberale verdier, er en fallitterklæring*. Hentet 04 29, 2022 fra Dagbladet:
<https://www.dagbladet.no/meninger/nei-til-sensur/75655733>
- Den Norske Rigstidende. (1818, 03 04). Indsendt.
- Det Norske Nationalblad. (1815, 07 17). Bladets plan.
- Det Norske Nationalblad. (1815, 12 20). Mere om Grundlovens §. 100.
- Det Norske Nationalblad. (1815, 12 12). Om Grundlovens 100de §., af Forordningen af 27de September 1799.
- Det Norske Nationalblad. (1818, 01 31). Fragment af en Fabel.
- Det Norske Nationalblad. (1821, 09 12). Det Norske Nationalblad.
- Det Norske Nationalblad. (1821, 06 07). Det Norske Nationalblad.
- Det Norske Nationalblad. (1821, 05 19). Prophetier af C.M. Falsen.
- Det Norske Nationalblad. (1821, 08 13). Romæ omnia venalia sunt.
- Drammens Tidende. (1821, 09 24). Tro ikke altid Rygtet.
- Dyrvik, S. (2017). *Året 1814* (4. utg.). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Falsen, C. M. (1814). *Hvad har Norge at haabe, hvad har det at frygte af en Forbindelse med Sverrig, og*. Christiania: Grøndahl (trykt).
- Forfang, Å. (2021). *Trykkefridommens første tiår: §100 i Grunnlova 1814-1842*. (u.s.): Universitetsforlaget.
- Grunnloven av 17. mai 1814.
- Grunnloven av 4. november 1814.
- Hemstad, R., & Michalsen, D. (2019). Frie ord i Norden? Offentlighet, ytringsfrihet og medborgerskap i Norden, 1814-1914. I H. Ruth, & D. Michalsen (Red.), *Frie ord i Norden? Offentlighet, ytringsfrihet og medborgerskap i Norden, 1814-1914* (ss. 11-35). Oslo: Pax forlag.
- Johannessen, A., Tufte, P., & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5. utg.). Oslo: Abstrakt forlag.

- Langeland, N. R. (2005). *Siste ord - Høgsterett i norsk historie 1814-1965 - Bind I, 1814-1905*. Oslo: Cappelens forlag.
- Melve, L., & Ryymin, T. (2018). *Historikerens arbeidsmåter*. (T. Ryymin, Red.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Mestad, O. (2008). Krig, politikk og veddemål på Stortinget. *Lov og Rett*, 47(1), ss. 33-44. doi:<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-2008-01-05>
- Moseng, O. G., Opshal, E., Pettersen, G. I., & Sandmo, E. (2015). *Norsk historie 1537-1814* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Motzfeldt, P. (1888). *Breve og Optegnelser af Peter Motzfeldt*. (K. Motzfeldt, Red.) København: Gyldendal.
- NOU 1999: 27. (1999). "Ytringsfrihed bør finde Sted" Forslag til ny Grunnlov § 100. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/forarbeid/nou-1999-27>
- Nymark, K. H. (2019). Sensur i trykkefrihetens tid. I R. Hemstad, & D. Michalsen, *Frie ord i Norden? Offentlighet, ytringsfrihet og medborgerskap i Norden, 1814-1914* (ss. 329-354). Oslo: Pax forlag.
- Nymark, K. H. (2020). *Kampen om trykkefriheten: Karl Johan og den norske presse*. (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Sørøst-Norge). Hentet fra <https://hdl.handle.net/11250/2681517>
- Stortingsforhandlinger 1814-1821.
- Trykkefrihetsforordningen av 27. september 1799.
- Tuseth, B. S. (2019). Laster eller forhåner monarkisk regjeringsform: De rettslige grensene for kritikk av kongedømmet. I R. Hemstad, & D. Michalsen (Red.), *Frie ord i Norden? Offentlighet, ytringsfrihet og medborgerskap 1814-1914* (ss. 189-209). Oslo: Pax.
- UiB. (2017, 07 31). *Ytringsfrihet*. Hentet 05 05, 2022 fra Universitetet i Bergen: <https://www.uib.no/infomedia/39094/ytringsfrihet>
- UiO. (2021, 01 22). *Offentlighet og ytringsfrihet i Norden, 1815-1900*. Hentet 05 03, 2022 fra UiO: <https://www.uio.no/forskning/satsinger/norden/forskning/forskergrupper/offentlighet-og-ytringsfrihet-i-norden-1815-1900/>
- Utenriksdepartementet. (2021, 12 20). *Norges arbeid for ytringsfrihet og uavhengige medier*. Hentet 04 29, 2022 fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/menneskerettigheter/ny-struktur/medier/id2358336/>
- VG. (2022, 03 31). *Regimet tåler ikke kritikk*. Hentet 04 29, 2022 fra VG: https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/0Gx5XJ/regimet-taaler-ikke-kritikk?fbclid=IwAR0bGq1WZ3u-Vuld6LmFQdWN59T2eYq_k97bbFUyBJKRP0KH1ESp4Csabos

